

LLOYD LLEWELLYN-JONES

PERSII

Epoca Marilor Regi

Traducere din limba engleză de
Smaranda Câmpeanu

TREI

به سکنند حاکمی است بنگر
تا بر تو عرضه دارد احوال ملک دارا

O cupă cu vin este Oglinda lui Alexandru —
Iată, ne arată starea regatului regelui Darius.

– HAFEZ

CUPRINS

Listă a ilustrațiilor / 11

Hartă a Imperiului Persan / 15

Arbore genealogic / 16

Prolog: Persepolis 488 î.Hr. / 17

Introducere / 21

PARTEA I: ÎNTEMEIEREA IMPERIULUI / 43

1. Mezii și perșii / 47

2. *Iată, sosește eroul învingător* / 61

3. Multele morți — și nașteri — ale lui Cyrus cel Mare / 86

4. Spectrul Egiptului / 98

5. Adevărul și Minciuna / 108

PARTEA A II-A: A FI PERS / 131

6. Când birocrății conduceau lumea / 135

7. O curte sub pânzele cortului / 155

8. Clădirea măreției / 162

9. Sclavie sub un alt nume / 172

10. Coroane și concubine / 178

11. Politicile etichetei / 196

12. *Also Sprach Zarathustra* / 205

PARTEA A III-A: IMPERIUL TÂRZIU / 223

13. Ieșirea lui Darius de pe scena imperială / 227

14. Cel care domnește peste eroi / 235

15. Până când copoii războiului, scăpați din lanț / 246

16. *Les liaisons dangereuses* / 264

17. Timpurile, timpurile se schimbă / 275

18. Familii (ne)fericite / 290

19. Frați de sânge / 299
 20. *Women Beware Women* / 317
 21. Plăcerile violente sfârșesc violent / 331
 22. *Some Talk of Alexander* / 348
- Epilog: Trecut persan; prezent iranian / 367
- Dramatis personae* / 389
- Bibliografie selectivă* / 398
- Notă despre abrevieri* / 404
- Mulțumiri* / 406
- Indice* / 409

Ilustrații

DESENE

1. Un hoplit grec se pregătește să violeze un soldat pers. „Vasul Eury-medon“, *oinochoe*, vas de vin din Attica, pe care sunt pictate figuri roșii pe fundal negru, atribuit anturajului pictorului Triptolemos, cca 460 î.Hr. Museum für Kunst und Gewerbe, Hamburg.
2. Cyrus I din Anșan își înfrânge dușmanii. Amprentă de sigiliu (PFS 93*).
3. Un *apkallu* (paznic) înaripat, cu coroană, găsit la intrarea în palatul-grădină al lui Cyrus cel Mare de la Pasargadae.
4. Basorelieful de la Bisitun, o reprezentare vizuală a victoriei lui Darius cel Mare.
5. Marele Rege, deghizat în „erou“ persan, ucide un monstru mitic (o creatură hibridă, un leu cu aripi de vultur și coadă de scorpiion), reprezentând haosul *drauga* (Minciuna). Imaginea apare pe tocul ușii în Sala celor O Sută de Coloane din Persepolis.
6. Amprenta lăsată de sigiliul lui Parnakka (PFS 9*).
7. Amprenta lăsată de sigiliul lui Zișșawiș (PFS 16*).
8. A doua amprentă de pe sigiliul lui Parnakka (PFS 16*).
9. A doua amprentă de pe sigiliul lui Zișșawiș (PFS 11).
10. Daric de aur pe care apare imaginea unui Mare Rege înarmat cu arc, săgeată și o lance, 460 î.Hr. Metropolitan Museum of Art (domeniul public).
11. Imagine de pe un sigiliu cilindric, pe care este înfățișată o audiență la care iau parte numai femei. Provenind probabil din Susa, cca 490 î.Hr. Luvru, Paris.
12. Imagine de pe un sigiliu aparținându-i lui Rașda, administratorul-șef al casei Irdabamei, mama lui Darius cel Mare (PFS 535).
13. Imaginea de pe sigiliul lui Artystone (PFS 38).

14. Imagine de pe un sigiliu aparținându-i lui Șalamana, administratorul-șef al lui Artystone (PFS 535).
15. Detaliu extras din așa-numitul „Basorelief al Tezaurului“ de la Persepolis; Marele Rege și prințul moștenitor sunt înfățișați în cadrul unei audiențe regale.
16. Doi magi, cu gurile acoperite, fac ritualuri de sacrificiu în fața unui altar. Țin în mână nuiele din lemn de balsam. Din Dascylium, cca 450 î.Hr. Muzeul de Arheologie, Istanbul.
17. Imagine de pe un sigiliu care îl înfățișează pe Xerxes împodobind un copac cu ofrande de bijuterii. Musée des Armures, Bruxelles (SXe).
18. Imagine de pe un sigiliu înfățișând un Mare Rege ucigând un hoplit grec. A fost realizată probabil în Asia Minor și este gravată în „stil grecesc“.
19. Imagine de pe un sigiliu înfățișând un soldat pers care ucide războinică nomazi. Ahura Mazda planează deasupra scenei. British Museum.
20. Imagine de pe un sigiliu înfățișându-l pe Artaxerxes I ca stăpân al Egiptului. Muzeul Ermitaj, Sankt-Petersburg.

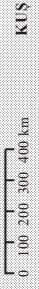
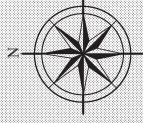
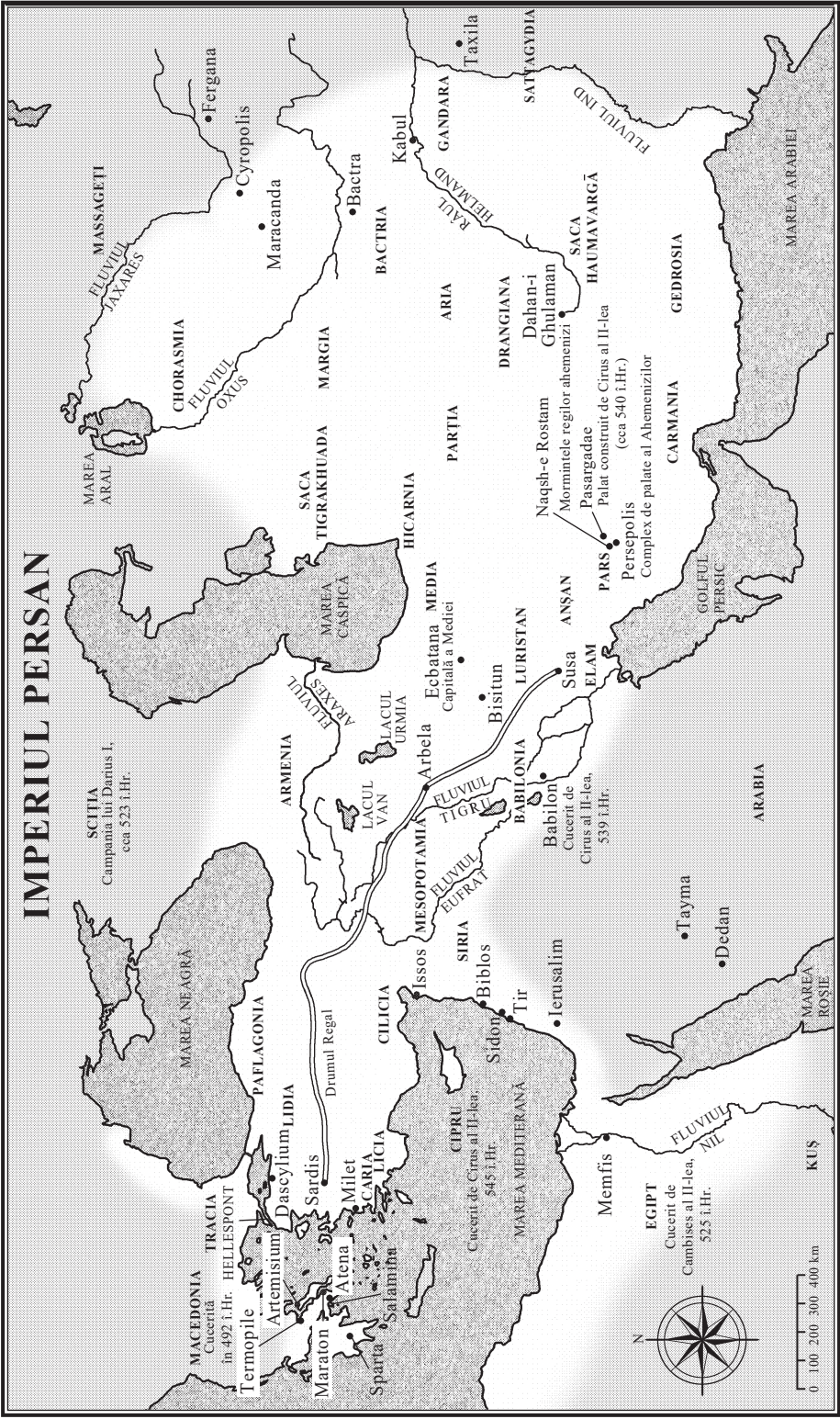
PLANȘE COLOR

1. Darius cel Mare îl venerază pe Ahura Mazda în fața unui altar pe care arde focul. Stă pe un *takht* (o lespede pe care este susținut tronul), cărat în spate de reprezentanți ai imperiului. Mormântul lui Darius I de la Naqsh-e Rostam. Fotografie de Lloyd Llewellyn Jones.
2. Uriașele morminte regale în formă de cruce săpate în stânca muntelui la Naqsh-e Rostam. Fotografie de Lloyd Llewellyn Jones.
3. Modestele ruine ale magnificului palat-grădină al lui Cyrus de la Pasargadae. Fotografie de Lloyd Llewellyn Jones.
4. Flori și plante sculptate în pereții de la Persepolis ne amintesc de obsesia perșilor pentru grădini și pentru grădinărit. Fotografie de Laurent Galbrun.
5. Cilindrul lui Cyrus: cea mai remarcabilă manevră de PR a Antichității. Fotografie de Laurent Galbrun.
6. Poarta zeiței Iștar din Babilon, construită la ordinul lui Nabucodonosor al II-lea, este decorată cu cărămizi smălțuite. Dragoni și tauri se plimbă țăntoși și fornăie pe nări, protejând orașul sacru. Fotografie de Laurent Galbrun.
7. Orașul Persepolis se întinde vast și spectaculos sub ochii noștri, numărându-se fără îndoială printre cele mai impresionante ruine ale Antichității. Fotografie de Laurent Galbrun.

8. Sculptate undeva la înălțime, în stânca muntelui Bisitun, se află inscripția și basorelieful care redau versiunea lui Darius I asupra propriei ascensiuni la tronul Persiei. Relatarea sa este o adevărată capodoperă a unei istorii alternative. Fotografie de Keivan Mahmoudi.
9. Doi tauri gigantici cu cap de om și cu aripi stau de pază în dreptul magnificei Porți a Tuturor Popoarelor, construite de Xerxes la Persepolis. Fotografie de Lloyd Llewellyn Jones.
10. Scara estică a *apadanei* din Persepolis este bogat decorată cu oameni, animale și plante. Toate acestea erau odinioară pictate în culori vii. Fotografie de Laurent Galbrun.
11. O statuie supradimensionată, acum fără cap, care îl înfățișează pe Darius cel Mare, făcea la un moment dat parte dintr-o pereche de două statui. Realizată în Egipt, dar transportată la Susa de Xerxes, statuia a fost dezgropată în dreptul intrării regale în palatul de la Susa, în 1972. Fotografie de Lloyd Llewellyn Jones.
12. Un mic cap turcoaz găsit la Persepolis înfățișează o femeie din casa regală sau poate un tânăr bărbat sau un eunuc. Este imposibil să fim siguri. Fotografie de Lloyd Llewellyn Jones.
13. Această siluetă elegantă, înfățișând un tânăr eunuc, este sculptată în tocul unei uși din palatul lui Darius de la Persepolis. Are în mâini o sticlă de parfum și un prosop. Fotografie de Lloyd Llewellyn Jones.
14. Sfinx cu cap de om, splendid realizat, descoperit la Persepolis. Fotografie de Pejman Akbarzadeh.
15. O delegație lidiană aduce daruri, sub formă de tacâmuri, bijuterii și cai, Marelui Rege. Scara estică a *apadanei*, Persepolis. Fotografie de Lloyd Llewellyn Jones.
16. Sirieni aduc în dar textile și berbeci cu lână aspră. Scara estică a *apadanei*, Persepolis. Fotografie de Laurent Galbrun.
17. Un curtean persan conduce de mână un diplomat armean. Darul pe care acesta îl aduce Marelui Rege este un robust cal nisean. Scara estică a *apadanei*, Persepolis. Fotografie de Laurent Galbrun.
18. Un bactrian ține de o funie o cămilă îmbufnată. Scara estică a *apadanei*, Persepolis. Fotografie de Laurent Galbrun.
19. Vas de argint aparținându-i lui Artaxerxes. Pe marginea interioară a vasului este gravată o inscripție cuneiformă în persana veche: „Artaxerxes, Marele Rege, Rege al Regilor, Regele Țărilor, fiul lui Xerxes, regele, Xerxes fiul lui Darius regele, ahemenidul: în casa lui s-a făcut acest vas de argint“. Metropolitan Museum of Art, Rogers Fund, 1947.

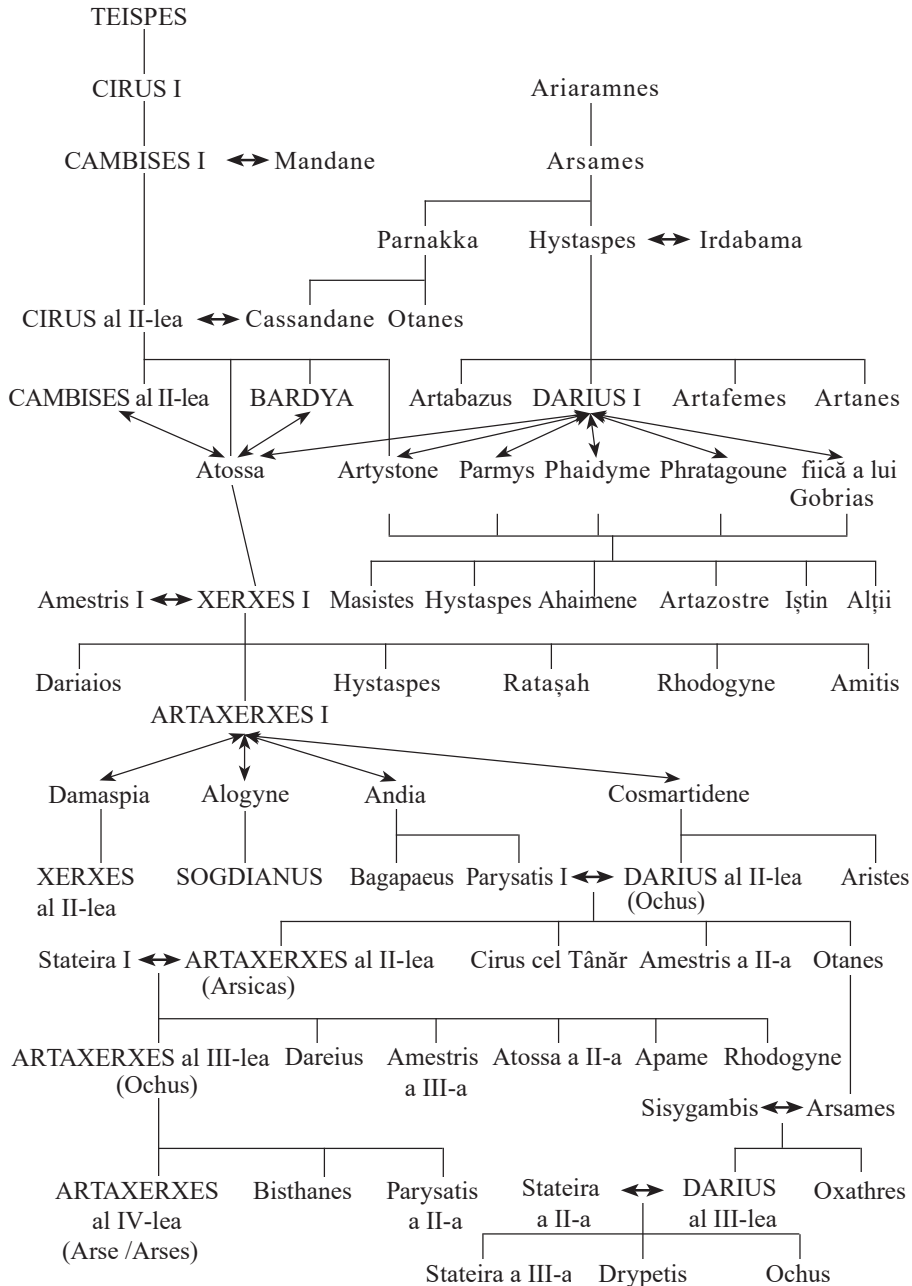
20. Un *rhyton* de argint (vas de băut cu o fantă de scurgere la fund) cu vârful modelat în forma unui ibex îngenuncheat. Metropolitan Museum of Art, donație Norbert Schimmel Trust.
21. Zid colorat de cărămidă smălțuită din Susa înfățișând gărzi regale sau „Nemuritorii“. Fotografie de Laurent Galbrun.
22. Regii sassanizi și-au creat o legătură cu Ahemenizii prin sculptarea unor gigantice basoreliefuri în apropierea mormintelor iluștrilor lor predecesori la Naqsh-e Rostam. Fotografie de Laurent Galbrun.

IMPERIUL PERSAN

Arbore genealogic

DINASTIA AHEMENIDĂ

PROLOG

Persepolis 488 î.Hr.

Dacă te-ai întreba acum: „oare peste câte țări a domnit regele Darius?“, uită-te la sculpturile celor care-i poartă în spate tronul și atunci vei afla, atunci ți se va arăta că lancea persului a ajuns departe; atunci ți se va arăta că persul a purtat bătălii la mare depărtare de Persia.

– Inscripție de pe fațada mormântului lui Darius cel Mare

Cu ocazia festivalului Nowruz din primăvara anului 488 î.Hr., când își sărbătoreau perșii intrarea în noul an cu petreceri, ospețe și daruri, Darius, Marele Rege, Regele Regilor, Regele Tuturor Tărâmurilor, ahemenidul, se așeza pe tronul său, în inima orașului-palat Persepolis, și primea mărinimos ofrandele aduse din toate colțurile imperiului său. Sunetul cornilor uriași de bronz străpungea aerul în fanfare triumfătoare și o orchestră formată din tobe, talere și *sistra*, acompaniată de harpe și de lire, cânta un marș ritmic care vestea deschiderea ceremoniilor fastuoase ce dețineau un rol central în cadrul voiosului festival. Diplomați străini străbătuseră mari distanțe și veniseră la Persepolis pentru a-i prezenta lui Darius omagiile: veneau din Libia, din Pakistan, din sudul stepei eurasiatice, din Egipt, Asia Minor, Mesopotamia, Siria și India; soseau încărcăți cu aur, turcoaz, lapis lazuli, tapiserii de lână, veșminte de mătase, tunici de bumbac și mirodenii, mânând cai, cămile, oi și chiar și lei în măreața sală a tronului. Se prosternau pe podea, în semn de mare umilință, în fața Marelui Rege, atingându-i tivul robei și sărutându-i cu loialitate picioarele.

Darius cel Mare avea o imensă satisfacție când își trecea imperiul în revistă pe această cale, ambasadori și diplomați defilând în fața sa, delegație

după delegație, în formațiune strictă, prezentând comorile primite din atâtea țărâmurii aflate la mare depărtare. Trebuie să fi zâmbit la vederea propriului succes, căci era cu adevărat un mare rege, conducătorul fără de rival al celor Șapte Tărâmurii. Dovada măreției sale era în fața lui, se perinda chiar sub ochii lui. Ce dacă mizera și neînsemnata Grecia reușise să scape necucerită, ce dacă rămăsese în afara bătăii armatelor sale? Avea să aibă și alte ocazii să aducă acest blestemat avanpost al civilizației sub stăpânirea sa. În plus, mărturia succesului construcției sale imperiale era chiar acolo, sub ochii săi, și dacă mai avea cu adevărat nevoie de dovezi pentru a-și demonstra eficiența și bunul mers al lucrurilor, Darius nu trebuia decât să remarce spectaculoasa — și deosebit de disciplinata — ceremonie de prezentare, la care popoarele supuse perșilor participau cu inima deschisă. Căci participanții nu erau sclavi umiliți, îngenuncheați și oprimați, care tremurau terorizați în fața stăpânului lor, ci erau parteneri care luau de bunăvoie parte la un glorios proiect imperial. Ei își declarau cu entuziasm loialitatea față de Darius, oferindu-și serviciile și aducându-i tributuri. Sau cel puțin așa alegea Darius să creadă.

Ceremonia diplomatică prin care se ofereau daruri era o componentă firească a conceptului imperial al lui Darius, motiv pentru care regele și ordonase zugrăvirea acesteia pe basoreliefurile în culori ce decorau scările care dădeau în uriașa sa sală a tronului de la Persepolis, așa-numita *Apadana*. În apropiere, la Naqsh-e Rostam, pe fațada mormântului săpat în stânca muntelui, pregătit pentru inevitabilul moment în care avea să aibă nevoie de el, Darius le ceruse artiștilor să sculpteze o variațiune pe aceeași temă. Aici, Darius este înfățișat venerându-și binefăcătorul divin, zeul Ahura Mazda, în timp ce șade pe un tron pe un podium lung (*takht*, așa cum era cunoscut acest obiect în persană), ridicat mult deasupra capetelor reprezentanților diferitelor popoare din imperiu, semn că acestea colaborau fericite unele cu celelalte. Basorelieful era o reprezentare vizuală a diversității imperiului lui Darius. O inscripție săpată în stâncă — un text în scriere cuneiformă în persana veche — îl invită pe privitor să numere reprezentanții diverselor regiuni geografice care constituiau imperiul (fiecare bărbat este îmbrăcat în „port național“ tocmai pentru a sublinia cât se poate de clar ideea diversității). Pentru a fi sigur că nu omite niciun popor, artistul le-a etichetat cu atenție pe toate:

Acesta este persul; acesta este medul; acesta este elamitul; acesta este partul; acesta este arianul; acesta vine din Bactria; acesta din Sogdia;

acesta din Chorasamia; acesta din Darangiana; acesta este din Arachosia; acesta este din Sattagidia; acesta este din Gandaran; acesta este din India; acesta este băutorul de droguri din triburile Saca; acesta este purtătorul de pălării ascuțite din triburile Saca; acesta este babilonianul; acesta este asirianul; acesta este arabul; acesta este egipteanul; acesta este armeanul; acesta este din Cappadocia; acesta este sardul; acesta este ionianul; acesta este scitul de dincolo de mări; acesta este tracul; acesta este ionianul purtătorul de pălării de soare; acesta este libianul; acesta este nubianul; acesta este bărbatul din Maka; acesta este din Caria. (DNe)

Retorica regală propusă pe mormântul lui Darius punea accentul pe ideea că toate popoarele cucerite erau unite în a-i sluji lui, Marele Rege, un rege războinic „a cărui lance a ajuns departe“; în fața legilor lui se plecau și măreția lui o susțineau cu tărie. Prin urmare, Darius cel Mare era preamărit nu numai ca „Mare Rege“ și „Rege al Regilor“, dar și ca „Rege peste Tărâmurile din care făceau parte tot soiul de popoare“, „Rege peste multe țări“ și „Rege pe acest pământ cât este el de mare“. Toate popoarele supuse se aflau sub stăpânirea lui Darius, iar acesta arătase cât se poate de clar că nu avea să tolereze niciun fel de neînțelegeri și nici să accepte vreo împotrivire: „Eu le-am poruncit“, a grăit el sobru, „să se supună voii mele.“ Cu toate acestea, proiectând imaginea unei cooperări armonioase, Darius susținea că imperiul său funcționa cel mai bine când popoarele erau unite și aveau un scop comun. Imperiul funcționa bine când popoarele peste care el domnea acceptau conceptul de „familie“ propus de Darius. Când cooperau, beneficiau în mod clar de pe urma siguranței oferite de o *Pax Persica* — o pace persană.

Cu ocazia sărbătorii Nowruz din anul 488 î.Hr., un Darius în vârstă de șaizeci și doi de ani stătea pe tronul său și primea omagiile ambasadorilor, acceptându-le preavaloaroasele daruri, în prezența fiului și successorului său ales, Xerxes. Acest tânăr chipeș, cu caracter independent și pios, slujise în administrația imperiului, îndeplinind funcția de satrap, sau guvernator regional, în Partia, unde deprinsese arta birocrăției (căci nu exista lucru pe lumea aceasta pe care Darius să-l admire mai mult decât arta buneii administrații) și devenise un bun judecător. În vârstă de treizeci de ani, Xerxes se întorsese acum alături de tatăl său și îndeplinea funcția de moștenitor ales al Ahemenizilor. Însă nu era fiul cel mai mare al lui Darius; și nici măcar cel de-al doilea fiu al acestuia. Nu, căci Darius avusese nenumărați fii care erau mai în vârstă decât Xerxes. Aceștia

fuseseră concepuți cu nenumăratele femei din haremul său, dar Xerxes era primul băiat născut după ce se urcase Darius pe tronul Persiei, așa că se cădea ca Imperiul Ahemenid să-i revină lui, primul prunc regal născut în purpură. În plus, prin venerabila și înțeleapta sa mamă, Atossa, Xerxes se trăgea chiar din Cyrus cel Mare; obârșia sa îi era suficientă pentru a revendica tronul Persiei, pe care îl merita mai mult decât frații săi. Darius era convins că dinastia ahemenidă avea să înflorească sub conducerea lui Xerxes, a cărei consoartă principală, Amestris, îi născuse nenumărați fii sănătoși și avea să se dovedească la rândul ei o abilă figură matriarhală. În primăvara anului 488 î.Hr., viitorul familiei ahemenide era asigurat.